
І. В. Слободенюк, здобувач кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Принципи діяльності громадських формувань з охорони правопорядку

У статті досліджуються принципи, якими керуються громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону у взаємодії з правоохоронними органами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. А саме розглядаються принципи гуманізму, законності, гласності, добровільності, додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також рівноправності членів цих формувань.

Ключові слова: громадські формування, принципи, охорона громадського порядку.

Залучення населення до охорони громадського порядку у складі громадських формувань є одним із основних факторів побудови правової, демократичної держави, зміцнення конституційного режиму, верховенства права, посилення механізму підтримання правопорядку, а також важливою формою участі громадян в управлінні справами держави та суспільства. У сучасних умовах перебудови суспільства, що загострила ряд дискусійних практичних та наукових проблем, виникла необхідність у реформуванні основ діяльності таких об'єднань.

Як і будь-яка суспільно необхідна діяльність, дії членів громадських формувань з охорони правопорядку повинні відповідати певним принципам, які відповідають потребам сучасності, забезпечуючи дотримання прав і свобод людини, утвердження законності та правопорядку. Дійсно, окремі питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку в сучасних умовах були предметом досліджень Л. І. Адашиса, О. М. Бандурки, Н. В. Богашевої, О. М. Ващука, Н. П. Гаєвої, Є. В. Додіна, В. С. Журавського, В. А. Завгороднього, Д. С. Каблова, В. К. Колпакова, В. М. Кравчука, В. Г. Лихолоба, О. М. Музичука, Ю. С. Назара, Н. А. Циганчука, В. О. Чепурнова та ін. У той же час не можна не відмітити, що проблеми принципів їх діяльності на сьогодні висвітлені недостатньо. Низка актуальних і практично значущих проблем у цій сфері потребують подальшого розроблення.

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону, проводячи свою діяльність у взаємодії з правоохоронними органами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зобов'язані відповідно до ст. 3 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» дотримуватися принципів гуманізму, законності, гласності, добровільності, дотримання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також рівноправності членів цих формувань [1].

В етимологічному значенні термін «принцип» означає основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, а також особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [2, с. 1125]. Як філософська категорія, це основа деякої сукупності фактів або знань, вихідний пункт пояснення або керівництво до дії [3, с. 523]. У науковій і навчальній літературі принципи характеризують як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідеї справедливості і свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші

риси чинної правової системи [4, с. 197]. Таким чином, проведення аналізу принципів діяльності громадських формувань має важливе як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дозволить показати засади, відповідно до яких вони функціонують, а також розкрити характер такої діяльності.

Основоположним принципом діяльності громадського формування є принцип гуманізму, відповідно до якого визнається самоцінність людини, її гідність, право на щастя, виявлення своїх здібностей [4, с. 200]. Гуманізм втілює в собі моральну позицію суспільства, що виражає визнання цінності людської особистості, повагу до її гідності, прагнення до її благополуччя як мети суспільного розвитку тощо. При цьому гуманізм передбачає шанобливе ставлення до суб'єктів права, незалежно від того, якою була їх поведінка – правомірною чи неправомірною [5, с. 277]. Таким чином, проводячи свою діяльність, члени громадських формувань повинні поважати честь та гідність особи, проявляючи до неї гуманне ставлення, захищати інтереси громадян незалежно від їх соціального та майнового положення, расової та національної приналежності, громадянства, віку, мови й освіти, релігії, статі, політичних та інших переконань. Виходячи з цього принципу неприпустимим є для членів громадських формувань під час виконання своїх обов'язків, прикриваючись формальними інструкціями, зневажати права особи та вчиняти дії, які принижують її гідність.

Вагоме місце у діяльності громадських формувань з охорони правопорядку займає спілкування, тому важливе значення мають психологічні здібності особи до такої роботи, комунікативні якості, а також емоційна готовність. Так, наприклад, вимагаючи від громадян додержання правопорядку або припинення адміністративних правопорушень і злочинів, члени формувань повинні бути тактовними та увічливими, при цьому намагатися не посилювати конфліктність ситуації, що склалася. Не є неприпустимими образливі вирази, нецензурна лайка, глузування. У той же час для них має бути характерним толерантність та емоційна стійкість. Їх поведінка, спосіб та форма дій мають відповідати моральним вимогам суспільства.

Законність є одним із фундаментальних принципів діяльності державних органів, громадських об'єднань та поведінки окремих громадян. Дотримання законності є найважливішим напрямом формування правової держави. У теорії держави та права, на думку більшості фахівців, основний зміст цього принципу становить такий перелік вимог: а) загальність права, тобто регулювання громадських стосунків нормативними правовими актами, а не начальницьким розсудом, не примхою або свавіллям; б) верховенство закону, а не диктат підзаконних нормативних актів, не спроб посадовця стати над законом, яка перевертає будь-які початки законності; в) рівність усіх перед законом і судом; г) наявність правових і соціальних механізмів, що забезпечують реалізацію права в режимі законності; д) адекватне застосування права, боротьба з правопорушеннями і невідворотність відповідальності; е) стійкий правопорядок в умовах ефективної діяльності всього механізму правового регулювання [6, с. 126].

Відносно громадських формувань з охорони правопорядку принцип законності, насамперед, знаходить своє вираження у суворому і неухильному додержанні норм законів усіма його членами. Володіючи певним обсягом повноважень, у тому числі й щодо припинення адміністративних правопорушень та злочинів, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів індивідуального захисту та самооборони, їх члени під час виконання своїх обов'язків повинні діяти таким чином, щоб не виходити за межі, встановлені у законодавстві.

Реалізація принципу законності тісно пов'язана з принципом додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб. Так, члени громадських формувань під час виконання своїх обов'язків з охорони громадського порядку після обов'язкового пред'явлення посвідчення члена громадського формування мають право: у разі підозри у вчиненні адміністративних правопорушень і злочинів перевіряти у громадян документи, що посвідчують їх особу; спільно з поліцейськими затримувати і доставляти до органу Національної поліції, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони

порядку осіб, які виявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону і не виконують вимог щодо припинення адміністративного правопорушення; застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони тощо [1]. Тобто законодавством України надано громадським формуванням достатньо широке коло прав. Будь-які дії щодо обмеження прав та свобод інших осіб або організацій можуть бути допустимими тільки на підставах та в порядку, які передбачені у законі.

Принцип гласності у діяльності громадських формувань з охорони правопорядку виражається у тому, що їх діяльність проводиться відкрито, тобто з вільним доступом громадян до такої інформації. Цей принцип необхідно розглядати у трьох аспектах: а) як принцип організації діяльності формування; б) як принцип взаємодії формування з суб'єктами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та з іншими об'єднаннями; в) як принцип взаємовідносин з окремими громадянами. Так, усі основні питання щодо функціонування громадського формування з охорони правопорядку мають вноситися на обговорення загальних зборів членів формування [7]. Крім того, відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» керівники громадських формувань зобов'язані подавати повідомлення та звіти про свою діяльність, які заслуховуються місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування спільно з органами Національної поліції [1].

На сьогодні багато таких формувань мають свою офіційну сторінку в Інтернеті, куди вони викладають інформацію про структуру формування, особовий склад, дані про джерела фінансування, витрати, а також результати своєї діяльності. Також таку інформацію можна знайти на офіційних веб-порталах державних адміністрацій. Така форма відкритості дозволяє не лише довести до відома громадян конкретні факти щодо діяльності громадських формувань, а й ефективно проілюструвати її шляхом розміщення певних відео- та фотоматеріалів. Тому, на наш погляд, такий вид інформування має бути обов'язковим для

громадських формувань з охорони правопорядку та бути відповідно закріпленим у законодавстві.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» громадське формування з охорони правопорядку є добровільним об'єднанням [1]. Зміст і значення принципу добровільності може розглядатися на двох рівнях, тобто відносно 1) створення таких формувань та 2) їх діяльності. Таким чином, він полягає у тому, що їх діяльність і членство у них здійснюється лише на ґрунті вільного волевиявлення. Жодна особа не може бути змушена до вступу до такого формування, а також обмежена у праві добровільного виходу з нього. Порушення зазначеного принципу спостерігалося у 1960–1980 рр. та полягало у тому, що до громадських формувань нерідко записували цілими бригадами, цехами, про що конкретні працівники навіть і не здогадувались [8, с. 35]. Крім того, необхідно звернути увагу, що вступ (вихід) конкретної особи до такого формування також не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин.

Принцип рівноправності, визначений у ст. 3 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [1] ґрунтується на суспільній рівності всіх людей та означає, що усі члени громадських формувань з охорони правопорядку користуються однаковими, рівними правами та можливостями. Ніхто з членів формування не може мати чи здобувати будь-яких переваг, а також звільнитися від виконання своїх обов'язків.

Аналізуючи принципи діяльності громадських формувань з охорони правопорядку, А. М. Долгополов пропонує ввести до їх кола принцип кадрового підбору і достатнього технічного забезпечення, а також принцип самоврядування, який за його розумінням означає, що об'єднання громадян не можуть втручатися в діяльність державних органів, посадових осіб, інших громадських об'єднань і навпаки, за винятком випадків, визначених законом [9, с. 72]. Так, самоврядування за своєю сутністю означає право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього управління [2, с. 1287]. Проте, на нашу думку, говорити про таку повну самостійність громадських

формувань з охорони правопорядку не є доречним, оскільки діяльність таких формувань контролюється та координується місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування спільно з органами Національної поліції. У даному випадку мова йде про окрему форму самостійності. У зв'язку з цим повністю підтримати думку науковця з цього питання ми не можемо.

У сучасних умовах, на наш погляд, особливого значення набуває принцип політичної нейтральності. Члени громадських формувань є представниками та захисниками суспільних та державних інтересів, а тому повинні виконувати свої обов'язки незалежно від політичних уподобань чи переконань та своїми діями виражати політичну неупередженість. Зокрема, йдеться про те, що громадські формування не повинні проводити свою діяльність, вчиняючи дії, що можуть бути розцінені як їх особливе ставлення до певної політичної діяльності, у тому числі носити під час виконання обов'язків певну партійну символіку. Така теза також підтверджується п. 5 ст. 3 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», яка вказує, що використання громадських формувань з охорони громадського порядку для виконання завдань, не передбачених Законом, забороняється [1]. Тому, враховуючи зазначене, доцільним є включення цього принципу до кола принципів діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку.

Отже, на нашу думку, враховуючи специфіку діяльності громадських формувань та їх статус, основними принципами такої діяльності є: 1) принцип гуманізму; 2) принцип законності; 3) принцип гласності; 4) принцип добровільності; 5) принцип додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб; 6) принцип рівноправності членів таких формувань; 7) принцип політичної нейтральності.

Список використаних джерел

1. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону [Текст] : Закон України від 22 черв. 2000 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 40. — Ст. 338.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
3. Рогалевич, Н. Н. Краткий словарь по философии. Более 1000 статей [Текст] / Н. Н. Рогалевич. — Минск : Харвест, 2008. — 832 с.
4. Загальна теорія держави і права [Текст] : підручник / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2009. — 584 с.
5. Сунегін, С. О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації [Текст] / С. О. Сунегін // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 275–279.
6. Городовенко, В. В. Принципи судової влади [Текст] : монографія / В. В. Городовенко ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х. : Право, 2012. — 448 с.
7. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і наукової пов'язки члена такого формування [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 20.12.2000 № 1872. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1872-2000-%D0%BF>.
8. Каблов, Д. С. Адміністративно-правовий статус членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук / Д. С. Каблов ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2008. — 191 с.
9. Долгополов, А. М. Організаційно-правові питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Анатолій Миколайович Долгополов ; Нац. аграр. ун-т. — К., 2008. — 268 с.

И. В. Слободенюк

Принципы деятельности общественных формирований по охране правопорядка

В статье исследуются принципы, которыми руководствуются общественные формирования по охране общественного порядка и государственной границы, осуществляя свою деятельность, а также во время взаимодействия с правоохранительными органами, органами исполнительной власти и органами местного самоуправления. А именно рассматриваются принципы гуманизма, законности, гласности, добровольности, соблюдения прав и свобод человека и гражданина, прав и законных интересов юридических лиц, а также равноправия членов этих формирований.

Ключевые слова: общественные формирования, принципы, охрана общественного порядка.

I. V. Slobodenyuk

The principles of activities of public formations for the protection of public order

The principles that the public formations of protection of public order and state border are used in cooperation with law enforcement agencies, executive agencies and local governments conduct their activities in accordance with Art. 3 of Law of Ukraine «On participation of citizens in protection of public order and state border», in particular the principles of humanism, rule of law, transparency, voluntariness, the observance of human rights and freedoms and citizens' rights and legal interests of legal persons and equality of members of these groups are considered in the article.

Much attention is given to the fundamental principle of public formation activity – the principle of humanity, under which the intrinsic value of human, dignity, the right to happiness, identify their abilities are recognized. In the article the principle of humanism is seen as a respectful attitude towards subjects of law, no matter what was their behavior – lawful or unlawful, humanism embodies the moral position of society that expresses recognition of the value of the human person, respect for the dignity, the desire for it wellbeing as a goal of social development and so on. The basis of this principle is inadmissible for members of public formations while performing their duties under the guise of formal instructions to neglect the rights of individuals and take actions that are degrading the dignity are noted by author.

Also, in modern conditions, in the opinion of the author, particular significance is the principle of political neutrality. Members of public formations are representatives and defenders of social and public interest, and should perform their duties regardless of political preferences or beliefs and their actions express political impartiality are noted in the article. In particular, it is a fact that public formation should not conduct their activities committing acts that may be regarded as their special relationship to certain political activities, including wear during the performance of duties a party symbols. In this connection the author proposes to include this principle to the circle the principles of activity of public formations to protection public order.

In opinion of author, taking into account specificity of activity public formations and their status, the basic principles of this are: 1) the principle of

humanity; 2) the principle of legality; 3) the principle of transparency; 4) the principle of voluntariness; 5) the principle of observance of human rights and freedoms and citizens' rights and legitimate interests of legal persons; 6) the principle of equality of members of such groups; 7) the principle of political neutrality.

Keywords: *public formations, protection of public order, law-enforcement activity, social defense, offence.*